

تحلیلی بر ارتقاء کیفیت فضاهای شهری در سکونتگاه های غیررسمی با تاکید بر مولفه فرم و حس مکان، نمونه موردی: محله توس سفلی، شهر تاریخی توس

دکتر هومن قهرمانی^۱، نگار کاراموز^{۲*}، عطیه قاسمی

۱- عضو هیئت علمی گروه شهرسازی دانشگاه فردوسی مشهد

۲- کارشناسی شهرسازی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران negar.karamooz@gmail.com (نویسنده مسئول)

۳- کارشناسی شهرسازی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران

چکیده

مقدمه: بهبود کیفیت زندگی در هر جامعه ای یکی از مهمترین اهداف سیاست های برنامه ریزی شهری آن جامعه است. مهمترین معیاری که در ارزیابی شهرها و محیط های شهری باید لحاظ شود، کیفیت فضاهای عمومی موجود در آن است چرا که فضاهای عمومی زمینه ساز برخوردهای اجتماعی شهروندان با یکدیگر بوده و تجلی گر انباشت های فرهنگی و هویتی شهر هستند. امروزه شاهد پدیده ای نابهنجار با عنوان اسکان غیررسمی هستیم که تجلی فقدان برآورده شدن نیاز مسکن و سرپناه اقشار کم درآمد است. فضاهای شهری در این سکونتگاه های نابسامان از جهات بسیاری با بافت اصلی شهر تفاوت دارد چرا که از نظر سکونت، بهداشت، خدمات عمومی و تسهیلات زیربنایی شهری در شرایط نامطلوبی به سر می برند. شهر تاریخی توس به عنوان نمونه ای از این سکونتگاه ها است.

هدف: پژوهش حاضر در پی آن است تا با استفاده از معیارهای کیفیت محیطی به ارزیابی عرصه های عمومی شهر توس بپردازد.

روش شناسی: روش تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی-پیمایشی است؛ حجم جامعه آماری ۳۱۳ نفر بوده است که با استفاده از فرمول کوکران محاسبه شده است و از طریق پرسشنامه و برداشت های میدانی اطلاعات لازم به دست آمده است، سپس از طریق AHP و تکنیک سوات داده ها مورد بررسی قرار گرفته است.

یافته ها و نتایج: در بررسی کیفیت عرصه های عمومی مولفه های حس مکان و فرم شهری با روش AHP مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است که برای تعیین ضریب اهمیت (وزن) معیارها دو به دو باهم مقایسه شده و یک ماتریس ۶×۶ ثبت شده است که بعد از تعیین ضریب اهمیت معیارها و ضریب اهمیت گزینه ها، سکانس ها اولویت بندی شده اند. برای بررسی مولفه حس مکان براساس نتایج به دست آمده از پرسشنامه ها کلیدواژه های خاطره انگیزی، هویت، امنیت، زیبایی، نظم و تنوع به عنوان عوامل تاثیرگذار بر حس مکان از دیدگاه مردم می باشد. در جهت ارتقا کیفیت فضاهای شهری توس براساس مولفه های حس مکان و فرم شهری و بررسی مسائل و مشکلات شهری، راهبردهایی اتخاذ شده است.

کلمات کلیدی: فضاهای شهری، کیفیت، ارتقا کیفیت، سکونتگاه غیررسمی، توس سفلی

فضاهای شهری بستر زمینه ساز برخورد های شهروندان با یکدیگر بوده و تجلی گر انباشت های فرهنگی و هویتی شهر هستند. با خلق فضاهای شهری مبتنی بر حیات مدنی و با حس تعلق شهروند به مکان جامعه شهری هویت یافته و امکان ایجاد تجربه های به یادماندنی و خاطره ای، فراهم می آید. امروزه ناسازگاری عملکردها، ناکارآمدی عرصه های عمومی، اغتشاشات بصری و بسیاری از جزئیات موجود در شهر بعث گردیده است تا مجموعه ای ناهماهنگ و فاقد مطلوبیت از فضاهای شهری پیش روی شهروندان قرار گیرد (میانرودی و فلاحی، ۱۳۹۶: ۱۰). کیفیت در فضای شهری حاصل ترکیب شکلی عناصر کالبدی شهر، الگوی اجتماعی-فرهنگی و عناصر طبیعی است. برخی، کیفیت محیط شهری را وابسته به عناصر و فعالیت هایی که به شهر، شهریت می بخشند و ارزش هایی که عناصر شهریت را کیفیت می دهند، می دانند (انصاری نیا، ۱۳۷۶: ۱۲). برخی دیگر بر عوامل و مولفه های سازنده آن تاکید می ورزند و کیفیت فضا را برآیندی از مولفه های منظر ذهنی، منظر عینی، عملکرد و زیست بوم، بر می شمردند (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۹). از پدیده های عمده ناپایدارکننده شهری به ویژه در کشورهای درحال توسعه، گونه ای شهرنشینی با مشکلات حاد موسوم به اسکان غیررسمی است که بنا بر مشاهدات جهانی درحال گسترش فزاینده است (هفت شهر، شماره ۹: ۱۰). پدیده حاشیه نشینی یا اسکان غیررسمی از جمله معضلات اجتماعی و شهری امروزی است که این معضل از دهه ۱۳۴۰ در جامعه ایران بر اثر بروز یک سلسله عوامل گوناگون اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی گسترش یافته است (صرافی، ۱۳۸۱: ۵). امروزه مداخله و طراحی فضاهای مستقل و ارتباط آن ها با یکدیگر در بافت های تاریخی شهرها با اهداف گوناگونی هم چون حفاظت، احیای فرهنگی، توسعه اجتماعی-اقتصادی، توسعه زیست محیطی و توسعه شهری صورت می گیرد. به این ترتیب شبکه ای از فضاهای شهری به عنوان زیرساختی برای حضور پیاده ایجاد می شود که خود مزایایی از لحاظ توسعه هویتی در کنار توسعه حیات اجتماعی-اقتصادی دارد. رویکرد تلفیقی شبکه فضاهای شهری برپایه باز آفرینی شهری منجر به ایجاد مجموعه ای از عناصر تاریخی و فرهنگی و شناساندن آن ها به مردم از طریق فعالیت های انسانی در درون آنها می شود. بدین ترتیب نوعی شبکه به هم پیوسته از فضاهای شهری در بافت تاریخی شکل خواهد گرفت. این گونه شکل گیری به هم پیوسته و حمایت کننده از فضاهای شهری به لحاظ کالبدی و هم عملکردی در برنامه ریزی و شهرسازی گذشته نیز مورد توجه بوده است. شهر مشهد به عنوان دومین کلانشهر ایران با دو دونیم میلیون نفر جمعیت در سال ۱۳۸۵ میزبان ۸۲۰ هزار نفر حاشیه نشین بوده است که در ۶۰ هسته جمعیتی به وسط ۳۲۰۰ هکتار به صورت غیرمجاز زندگی می کنند (محمدیان، ۱۳۸۸: ۵) و باتوجه به آمار اخیر سال ۱۳۹۳، در سکونتگاه غیررسمی کلانشهر مشهد، جمعیت نزدیک به یک میلیون و دویست هزار نفر در هشت پهنه سکونتی با مساحت ۲۸۹۴ هکتار زندگی می کنند (مهندسین مشاور فرهاد، ۱۳۸۷ و سازمان مسکن و شهرسازی خراسان رضوی، ۱۳۹۳). یکی از این سکونتگاه های غیررسمی بافت تاریخی توس است که در حال حاضر مشکلات متعدد کالبدی، اقتصادی و اجتماعی را دار می باشد. در توس سفلی به دلیل فقر ساکنان و مالکان، امکان نوسازی خود به خودی فراهم نیست. سرمایه گذاران انگیزه ای برای سرمایه گذاری در آن ندارند و علی رغم ارزش و جایگاه منحصر به فرد بافت مسئله دار توس در ساختار فضایی و کارکردی شهر و پتانسیل ها و قوت های آن، مشکلات و محدودیت هایی مانند ناهمخوانی کالبد و فعالیت، کمی سرانه بعضی از کاربری ها، وجود فضاهای رها شده، کمبود فضای عمومی مناسب و کمبود مبلمان شهری، کیفیت نامناسب و نبود زیرساخت های کافی برای شکل گیری تعامل اجتماعی گردشگران و ساکنان و نبود سیستم حمل و نقل عمومی و... موجب کاهش اهمیت و ارزش بافت فرسوده شده و جابه جایی جمعیتی و خروج گروه توانمند مالی و ورود افراد تپه دست را که در بازار مسکن مشهد جایی نداشتند را در پی داشته است. بنابراین اهمیت موضوع در جامعه امروزی کاملا محسوس و آشکار است چرا که بی توجهی به ارزش ها و ثروت های فرهنگی-تاریخی و تخریب آثار به جا مانده در محدوده باعث تشدید ناهنجاری های اجتماعی، کالبدی و اقتصادی شده و اثرات سوء برای بافت با ارزشمند و تاریخی توس دارد لذا پژوهش حاضر در پی شناسایی مسائل و مشکلات فضاهای شهری بافت مساله دار توس سفلی است تا با استفاده از ظرفیت های فضاهای شهری بافت توس سفلی از لحاظ کالبدی-عملکردی و اجتماعی بتواند راهکارهایی جهت ارتقا فضاهای شهری توس سفلی ارائه نماید.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

سکونتگاه های غیررسمی مکان هایی هستند که خارج از طرح کاربری اراضی و بدون مجوز ساخته شده و از ضوابط استاندارد ساختمان عدول نموده اند (Abunywah et al, ۲۰۱۸: ۲۳۹). همان گونه که در سند ملی توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی کشور آمده است، اسکان غیررسمی جلوه ای از فقر است که به طور عمده ناشی از نارسایی دولتی و یا بی توجهی به نیاز مسکن اقشار کم درآمد در گذار شهرنشینی شتابان است (وزرات راه و شهرسازی، ۱۳۹۳: ۲۵). فضای شهری بستری محاط شده به وسیله عناصر شهری است که در آن روابط و فعالیت های اجتماعی متبلور شده و شکل می یابند. به این ترتیب فضای شهری حیطة کالبدی یافته است و به عنوان صحنه

کنش متقابل که دارای مرز معینی است، امکان تمرکز کنش های اجتماعی متعامل را به هر شیوه ای میسر می سازد (توسلی، ۱۳۶۹: ۳۸). نقش فضای شهری در فراهم آوردن امکاناتی برای تسهیل روابط انسان ها با یکدیگر تعریف می شود (حبیبی، ۱۳۷۹: ۵۴). هدف از ایجاد فضاهای شهری پاسخگویی به نیاز به برقراری روابط اجتماعی است. فضاهایی که از نظر روانی-عاطفی فعال بوده و امکانات ارتباطات چهره به چهره انسانی در درون اجتماعات شهری و در کالبدی سازمان یافته را فراهم می کند. فضایی که علاوه بر حیات اجتماعی خود تصویرپذیر بوده و در ذهن ساکنان آن نقش بسته و خاطرات فراموش نشدنی را بر جای می گذارد (حبیبی، ۱۳۷۹: ۶۸). در یک تعریف کلی از فضای شهری بیان می شود که بخشی از فضاهای باز و عمومی شهرها هستند که به نوعی متبلور ماهیت زندگی جمعی می باشند. یعنی جایی که شهروندان در آن حضور دارند (افهمی و دیگران، ۱۳۹۴: ۷). به طور کلی هر عنصر یا فضایی از شهر که از ویژگی عمومی بودن برخوردار باشد؛ یعنی همه ی مردم شهر به راحتی و آزادانه بتوانند به آن مراجعه نمایند و سایر معیار های قبلی را نیز در خود داشته باشد می تواند از عناصر و اجزای ساخت اصلی شهر محسوب گردد. عرصه عمومی یعنی فضا و تاسیساتی که به طور رایگان در اختیار هر شخص قرار می گیرد. نظیر: پارک ها، میدان ها، پیاده رو ها و خیابان ها، بناهای عمومی، عناصر عمومی، منابع اطلاعاتی، شبکه ها و نمایشگاه ها. عرصه عمومی بستر زندگی شهری را فراهم می سازد. عرصه عمومی یک شهر از طریق فضاهایی تقویت و گسترش پیدا می کند که در طراحی آن ها جذب گروه های متنوعی از مردم در نظر گرفته شده باشد و از کیفیت محیطی مناسب برخوردار باشد. از طرف دیگر ساختمان ها و فضاهایی که به گونه ای طراحی شوند که تنها گروه خاص و محدودی از استفاده کنندگان را به طرف خود جذب کرده و سایرین را محدود نماید این عرصه را محدود و ضعیف می سازند (بزرگر، ۱۳۸۲: ۸۱). در نهایت با توجه به اینکه هر عرصه عمومی بتواند گروه های خاصی را به خود جذب کند باید از کیفیت محیطی مناسب برخوردار باشد، در ادامه به بررسی کیفیت محیط شهری پرداخته می شود.

کیفیت محیط شهری عبارت است از شرایط اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، کالبدی-فضایی محیط شهری که نشان دهنده میزان رضایت یا عدم رضایت شهروندان از محیط شهری است (شماعی و پورا احمد، ۱۳۸۴: ۲۷۴). کیفیت فضای شهری به عنوان محصول فرآیند تعامل میان انسان، فعالیت و کالبد شهر تا حد بالایی به کیفیت مولفه های بصری آن وابسته است. مولفه های بصری فضای شهری به دلیل ماهیت عینی و ملموس خود توسط حواس انسان قابل ادراک است و زمینه ادراک، شناخت و ارزیابی محیطی شهروندان، را فراهم می آورد (حیدری و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۲۵). کامپوزیته (۱۸۴۳-۱۹۰۳) خواستار ساماندهی فضاهای شهری بود و در صدد زنده کردن بافت های ناکارآمد شهری برآمد و راه حل های تزئینی شهری را عنوان کرد. کریر (۱۹۲۲) پیوستگی کامل میان فضاهای قدیم و جدید را ضروری دانسته و معتقد است که کارکردهای شهری را نباید از هم جدا دانست. کویکی و دیگران (۱۳۸۴) در پژوهشی به برنامه ریزی کیفیت زندگی شهری در مراکز شهری، تعریف و شاخص ها پرداختند و آن مفاهیم کیفیت زندگی شهری و تقابل مفهوم کیفیت با کمیت را تعریف و سپس معیارها و شاخص های کیفیت زندگی شهری را بیان می دارد و تاکید می نماید که در تعریف معیارهای کیفیت زندگی شهری می باید بعد ذهنی و عینی آن را به صورت توأمان در نظر گرفت. رفیعیان و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله ای به ارزیابی کیفیت مناطق شهری در برخورداری از فضاهای عمومی با استفاده از نمودار وزنی ورونی پرداختند و نتایج آن ها نشان داد که مناطق کمتر برخوردار از نظر دسترسی به فضاهای عمومی شهری، عمدتاً در شرق و جنوب شهر قدیم لار قرار دارند و در نهایت برای برون رفت از وضعیت جاری در شهر مورد مطالعه پیشنهادهای لازم نیز ارائه داده است. شاه حسینی و توکلی (۱۳۹۳) در مقاله ای به تحلیل شاخص های کیفیت زندگی شهری، مورد مطالعه: محله وردآورد منطقه ۲۱ شهر تهران پرداختند. نتایج منعکس کننده این مطلب است که سطح رضایت از شاخص کلی کیفیت زندگی شهری و هم چنین تمامی شاخص های نه گانه آن بین کم و متوسط می باشد و در نهایت ضریب همبستگی نشان می دهد که میان شاخص های کیفیت همبستگی وجود دارد.

شاخص های کیفی فضاهای شهری

جین جیکوبز "در سال ۱۹۶۱ میلادی با انتشار کتاب کلاسیک خود تحت عنوان مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکا" از مؤلفه هایی همچون فعالیت های مناسب، اختلاط کاربری ها، توجه به عنصر خیابان، نفوذ پذیری، اختلاط اجتماعی و انعطاف پذیری به عنوان معیارهای کیفیت محیط شهرها نام می برد کوبین لینچ در سال ۱۹۸۱ ارتقاء کیفیت زندگی شهری را در گرو پنج معیار و دو فوق معیار اعلان می دارد:

۱. **سرزندگی:** امکان بقای زیست شناختی و جامعه شناسی انسان در محیط شهر.
۲. **معنی:** نقش انگیزی ذهنی و معنادار بودن مکان های شهری.
۳. **دسترسی:** سهولت نفوذ فیزیکی به بخش های مختلف بافت شهری.
۴. **کنترل و نظارت:** فراهم بودن امکان انتخاب و مداخله شهروندان در امور مرتبط با مدیریت و استفاده از عرصه همگانی

۵. **سازگاری:** انطباق فرم شهری با فعالیت های گوناگون و رفتارهای مختلف.
۶. **کارایی:** کارا بودن هر یک از معیارهای فوق با توجه به هزینه.
۷. **عدالت:** پرداخته شدن هزینه معیارها از طریق سازمان یا طبقه اجتماعی که باید برای آن هزینه کنند.

پژوهشگران علوم اجتماعی در مورد اغراق در نقش کیفیت طراحی کالبد شهر در کیفیت زندگی شهروندان هشدارهای لازم را داده اند با این حال نمی توان از سهم واقعی کیفیت کالبدی محیط در این امر غفلت نمود. رابطه متقابل و تاثیر کیفیت طراحی شهری بر کیفیت زندگی ساکنین شهرها توسط کوین لینچ مورد تاکید واقع شده است. وی می گوید: اگر بناسط طراحی شهری مفید واقع گردد باید قادر باشد تا از راه اعتناء کیفیت محیط کالبدی به اعتلا کیفیت زندگی انسان یاری نماید. گلکار (۱۳۷۰)، در مقاله خود تحت عنوان مولفه های سه گانه ای به عنوان مولفه های سازنده کیفیت طراحی شهری مورد بازشناسی و جمع بندی قرار داده و به شرح ذیل ارائه نموده است.

مولفه عملکردی

۱. کیفیت قرارگاه های رفتاری (سازگاری، فعالیت، زمان، فضا)
۲. کیفیت سازگاری فرم شهری با کاربری ها، شبکه پیاده، سواره، شبکه اطلاع رسانی،
۳. کیفیت ایمنی محیط برای فعالیت ها
۴. کیفیت امنیت محیط برای فعالیت ها

مولفه تجربی-زیباشناختی

۱. کیفیت محیط کالبدی-فضایی(محیط عینی) شامل استخوان بندی فضایی، سازمان کالبدی، توده و فضا، مواد و مصالح...
۲. کیفیت محیط ادراکی حسی شامل کیفیت منظر عینی، تحلیل ساختار نمای شهری و...
۳. کیفیت محیط ادراکی ذهنی(محیط شناختی) شامل کیفیت مناظر ذهنی(فضایی و زمانی) منظر ذهنی ارزیابانه، معانی انضمامی، سرزندگی و...

مولفه زیست محیطی

۱. کیفیت اقلیم خرد فضاها شهری(آسایش اقلیمی) شامل: آفتاب گیری، سایه اندازی، باد و رطوبت و...
۲. کیفیت اصوات، بو و رایحه محیط، کیفیت طراحی شهری پایدار
۳. بازدهی مصرف منابع طبیعی (انرژی وزمین و...)
۴. تعادل اکوسیستمها
۵. تقلیل آلودگی ها(هوا، زمین، آب)

برای آزمون جامعیت مدل سه مولفه ای پیشنهادی این مطالعه، در این قسمت تلاش گردیده است تا به وسیله آن، عناصر مختلفی را که نظریه پردازان گوناگون در رابطه با کیفیت طراحی شهری عنوان نموده اند طبقه بندی کرد تا میزان کارایی آن را براساس چارچوب نظری نگارنده مورد سنجش قرار داد.

جدول ۱: دسته بندی مولفه های سازنده کیفیت طراحی شهری بر اساس مدل مکان پایدار

مولفه های کیفیت نظری	مولفه عملکردی	مولفه تجربی زیباشناختی	مولفه زیست محیطی
جین جیکوبز(۱۹۶۱)"مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکا"	اولویت نظم فعالیت ها بر نظم بصری، کاربری مختلط، نفوذپذیری، امکان نظارت و مراقبت، تنوع و غنای فعالیت ها	توجه به عنصر خیابان ، امکان اختلاط اجتماعی، غنای فعالیت ها، فضاها، انعطاف پذیر	
کوین لینچ(۱۹۸۳)"توری شکل خوب شهر"	سازگاری، دسترسی، کنترل و نظارت، کارایی، عدالت	سرزندگی (اجتماعی،معنی)	سرزندگی(بیولوژیک)
ویولچ(۱۹۸۳)، "قرائت شهری و طراحی مکان های کوچک شهری"		قرائت پذیری محیط، آزادی انتخاب، فرم های شهری متباین، امکان زندگی اجتماعی، به گوش رسیدن آوای گذشته(قرائت میراث فرهنگی)	ترجمه به پیوندهای بومی-منطقه ای

کارایی از نظر مصرف انرژی، به حداقل رساندن آلودگی ها، پشتیبانی از اکوسیستم ها	نفوذپذیری (بصری)، تنوع (فرم ها)، خوانایی، انعطاف پذیری، سازگاری بصری، غنا، امکان شخصی سازی	نفوذپذیری (فیزیکی)، تنوع (فعالیت ها)، انعطاف پذیری	یان بتلی و دیگران (۱۹۸۵) " محیط های پاسخده " و یان بتلی (۱۹۹۰) " طراحی شهری اکولوژیک "
محسوریت فضاها، پیوستگی لبه ها، کنترل محورها های دید و پرسپکتیو، امتزاج فضای درون و بیرون	محسوریت فضاها، پیوستگی لبه ها، کنترل تنوع ، محیط های فرهنگی، ارزشهای معمارانه	حفظ تسلسل حرکت (ارتباطات)	راجر ترانسیک (۱۹۸۶) " یافتن فضای گمشده "
توجه به بستر طبیعی محیط	حفاظت تاریخی و مرمت شهری، سرزندگی و تنوع ، محیط های فرهنگی، ارزشهای معمارانه	طراحی برای پیاده ها، تنوع استفاده و کاربری ها	کلمن (۱۹۸۷) " فرصت هایی برای نوآوری در آموزش طراحی شهری "
	سرزندگی، هویت، کنترل، اصالت و معنی، زندگی جمعی	دسترسی به فرصت ها، خوداتکایی شهری ، محیطی برای همه	آلن جیکوبز و داندل اپلبارد (۱۹۸۷) " به سوی یک مانفیسیت طراحی شهری "
	مکان، سلسله مراتب، مقیاس، هارمونی، محسوریت، مواد و مصالح، تزئینات، هنر، نشانه ها، علائم و چراغ ها، جامعه محلی		پرنس چارلز (۱۹۸۹) " چشم اندازی از بریتانیا "
	ساختار، خوانایی، فرم، حس مکان، هویت، دید و منظر، مقیاس انسانی (پیاده)		مایکل سلوت ورت (۱۹۸۹) " تئوری عمل طراحی شهری معاصر "
آسایش اقلیمی پیاده ها	توجه به مکان ها پیش از ساختمان ها، فراگرفتن از گذشته و احترام به بافت موجود، مقیاس انسانی و خوانایی	کاربری مختلط، توجه به نیاز همه، انعطاف پذیری، رشد و تغییرات تدریجی، توجه به پیاده ها	فرانسیس تیبالدز (۱۹۸۸)، " برنامه ریزی و طراحی شهری، دستور کار جدید "، (۱۹۹۰) ، طراحی شهری، عرصه عمومی در برابر عرصه خصوصی، (۱۹۹۲) ساخت شهرهای متناسب مردم
آسایش اقلیمی	"نظم" شامل: انجام، وضوح، پیوستگی "هویت" شامل: کانون، واحد، شخصیت "جذابیت" شامل: مقیاس، تناسب بصری، عملکردی، سرزندگی، هارمونی	"عملکرد" شامل: دسترسی و ارتباط، تنوع، کاربری ها، امنیت	گرین (۱۹۹۲) " شکل شهر "
	سرزندگی، هماهنگی با بستر موجود، تنوع، مقیاس انسانی، امکان شخصی سازی، خوانایی، غنا	نفوذپذیری، انعطاف پذیری، رشد و تحول سنجیده و کنترل شده	برایان گودی (۱۹۹۳)، " دو آقا در ورونا: کیفیت های طراحی شهری "
آسایش اقلیمی پیاده ها	مقیاس انسانی و فشرده گی بافت، ساختار، خوانایی و هویت، غنای بصری، فضاهای همگانی و فضاهای خاص	پاکیزگی و ایمنی، مدیریت شهری، کاربری و فعالیت های مختلط، راحتی حرکت پیاده و تحرک عمومی	کمیته مشورتی برنامه ریزی لندن (۱۹۹۳)، " کیفیت محیط شهری لندن "
توجه و استفاده از بستر طبیعی محیط	کیفیت اعلا (کمال)، در طراحی شهری و معماری، ارتباط طرح ها با جهان معاصر، تحکیم پیوند با گذشته	توزیع گسترده منافع میان جامعه، پاسخگویی به ویژگی ها و نیازهای محلی، انعطاف طرح های برای پذیرش و انطباق با تغییرات مداوم	نیروی ویژه طراحی شهری نخست وزیر (۱۹۹۴)، " طراحی شهری در استرالیا "
طراحی از ارانیک	تنوع، تمرکز، مقیاس مناسب رواب خلاقانه	دمکراسی، نفوذپذیری، امنیت، اقتصاد، مشورت و مشارکت استفاده کنندگان، انعطاف پذیری	هاتن و هانتز (۱۹۹۴)، " شهرهای پایدار "
مسئولیت پذیری اکولوژیک	مقیاس انسانی ، هسته، منظر خیابان، تنوع و استفاده از واژگان طراحانه	پیاده گرایی، فضاهای باز، کاربری مختلط، نگهداری و تعمیر دائمی	تلسن (۱۹۹۴) " چشم اندازی برای رویای آمریکایی نوین "
توسعه پایدار با توجه به محیط های طبیعی ، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ، کارایی و عدالت محیطی	توجه به بافت و کارا تر محل، قابلیت روئت	کارایی و عدالت عملکردی، یکپارچگی و همکاری، دسترسی	سمینار ملی " طراحی شهری در استرالیا " (۱۹۹۶)
سروصدا، بوم، اقلیم خرد و منظر طبیعی	ادراک همگانی، ارزیابی های کیفی، عملکردها و جاذبه های ادراک شده، تداعی معانی فرهنگی، خوانایی، منظر عینی شهر، فرم مصنوع، منظر کف	کاربری زمین قطعات مجاور، جریان حرکت پیاده ها، الگوهای رفتاری، جریان حرکت سوارها، نفوذپذیری	پانتز و کرمونا (۱۹۹۷)، " بعد طراحانه برنامه ریزی "
ساختمان های پایدار، مسئولیت پذیری زیست محیطی	توجه به سایت و قرارگاه، زمینه، مقیاس و شخصیت	عرصه همگانی و رعایت سلسله مراتب آن، دسترسی و نفوذپذیری، بهینه سازی کاربری زمین و تراکم، اختلاط شکل های مختلف مالکیت و گونه های ساختمانی	نیروی ویژه مسایل شهری (به سرپرستی ریچارد راجرز) (۱۹۹۹) " به سوی یک رنسانس شهری "
منظر طبیعی زمین، اکولوژی و عوارض طبیعی	شخصیت و هویت، تداوم و محسوریت، خوانایی، استخوان بندی فضایی شهری، دانه بندی شهری (الگوی چیدمان خیابان ها، بلوک ها و قطعات و ساختمان ها)، منظر طبیعی	کیفیت عرصه همگانی (امن و مناسب برای همه)، سهولت حرکت، انطباق پذیری، تنوع و امکان انتخاب، تراکم و اختلاط کاربری ها	دپارتمان محیط، حمل و نقل و مناطق (بریتانیا) (۲۰۰۰) توسط طراحی

زمین، مقیاس ارتفاع، مقیاس توده و فضا، جزئیات نما و مصالح	
---	--

ماخذ: گلکار، ۱۳۸۰، ۵۴-۵۵.

در ادامه با توجه به تعاریف " فضاهای شهری و " کیفیت زندگی شهری " و استنتاج به معیارهای مورد مطالعه، مدلی برای سنجش کیفیت فضاهای شهری شهر توس ارائه شده است و در مراحل بعدی به طبقه بندی فضاهای شهری به لحاظ مولفه های کیفیت فرم و حس مکان و تعیین سکانس های طراحی و ارائه پیشنهادهایی پرداخته شده است.

جدول ۲: عوامل موثر بر کیفیت فضاهای عمومی شهر.

عوامل موثر بر کیفیت فضاهای عمومی شهری							
احساس امنیت	حس مکان	مطلوبیت تعاملات اجتماعی	سرزندگی	تنوع در کالبد و عملکرد	دسترسی همه شمول	حفظ و تجدید حیات بناهای کهن تاریخی	فرم مناسب بناها
-امنیت فضا در شب و روز به خصوص در مجاورت بناهای تاریخی توریستی -عدم حضور افراد بزهکار و متاد در فضاهای گمشده در محدوده -امنیت زنان و کودکان و گردشگران	-خاطره انگیزی -تمایل به حضور در فضا -مراسمات فرهنگی، مذهبی و آیینی در محله -تنوع رفتاری گردشگران و ساکنان -هویت تاریخی -پیوندهای قومی	-فضایی برای مکث برای ارتباط میان گردشگران و ساکنین -ایجاد حس محله و فضاهایی برای رابطه موثر میان اقوام مختلف ساکن در توس -سقلی	-جذابیت طبقات همکف خیابان -سرزندگی حرکت پیاده ها -مرکز محله پویا -تجمع فعالیت های خرده فروشی	-کاربری های مختلط -کاربری های گذران اوقات فراغت -کاربری های متنوع و سازگار با یکدیگر -ایجاد کاربری های موردنیاز گردشگران	-دسترسی مناسب برای سواران و افراد پیاده و گردشگران -دسترسی مناسب برای افراد دگرتوان و معلولین	-پیوند با گذشته -حفظ ابنیه واجد ارزش معماری	-مقیاس انسانی مناسب -محسوریت و کیفیت بصری مناظر تاریخی و توریستی -غنا یافت و ارزشهای معماری متناسب -روابط و چیدمان بناها

ماخذ: نگارنگان، ۱۴۰۰.

روش شناسی تحقیق

متدولوژی هر طرحی براساس اهداف و در جهت پاسخگویی به سوالات طرح می باشد. چارچوب کلی تحقیق مورد نظر از نوع توصیفی-پیمایشی (پرسشنامه و مصاحبه) می باشد. به منظور گردآوری اطلاعات در این پژوهش از برداشت های میدانی، نقشه ها، پرسشنامه و مصاحبه و روش تحلیل کمی نیز استفاده شده است. محقق بر آن است تا با ابزار پرسشنامه و مصاحبه با افراد به بررسی مولفه های کیفیت محیطی در فضاهای شهری بپردازد و حجم نمونه در جامعه آماری ۳۱۳ با ضریب خطا ۵ درصد براساس فرمول کوکران محاسبه شده است که جامعه آماری شامل گروهی از افراد محله، کسبه، گردشگران است که ۲۱۰ نفر مردان و ۱۰۳ نفر زنان بوده اند و سعی بر آن بوده است تا در نمونه آماری از تمام اقشار سنی، جنسی و... سوال پرسیده شود. برای تجزیه و تحلیل داده ها نیز از روش AHP و تکنیک سوات استفاده شده است و در نهایت به ارائه پیشنهادات و راهکارهای عملیاتی جهت ارتقا کیفیت فضاهای شهری در محدوده مورد مطالعه پرداخته شده است.

محدوده مورد مطالعه

توس کنونی در فاصله ۲۴ کیلومتری شمال مشهد واقع شده است و به خاطر استقرار آرامگاه فردوسی در جوار آن و طابریان نزدیکی به شهر مشهد شهرت خود را حفظ کرده است. شهر توس جزو هسته قدیمی شهر مشهد محسوب می شود، که از ۲ روستا توس سفلی و اسلامیه تشکیل می شود که این دو روستا از طریق آرامگاه فردوسی و جلوخان آن از یکدیگر مجزا می شوند. البته این نکته را نیز باید ذکر کرد که

آرامگاه فردوسی به جای این که نقطه اتصالی برای دو روستا باشد سبب جدایی گزینی این دو شده است. محدوده مورد مطالعه در این پژوهش توس سفلی با جمعیت ۱۶۸۷ نفر و آرامگاه فردوسی است که در نقشه زیر نشان داده شده است. اغلب ساکنین محدوده کسانی هستند که به علت توان مالی کم خود در بازار رسمی مسکن مشهد جایی نیافته اند و مجبور به استقرار در این سکونتگاه غیررسمی شده اند. در محدوده مورد مطالعه غالب کاربری های موجود، کاربری های سکونتی (سکونت دائم یا موقت) هست. کاربری های متنوع دیگری اعم از تجاری مسکونی، آموزشی، اداری، مذهبی، باغ مسکونی نیز وجود دارد. در توس سفلی به علت وجود کوچه اسفالت نشده و پراز چاله حیات شهری به خصوص در روزهای بارانی بسیار کمتر می باشد.

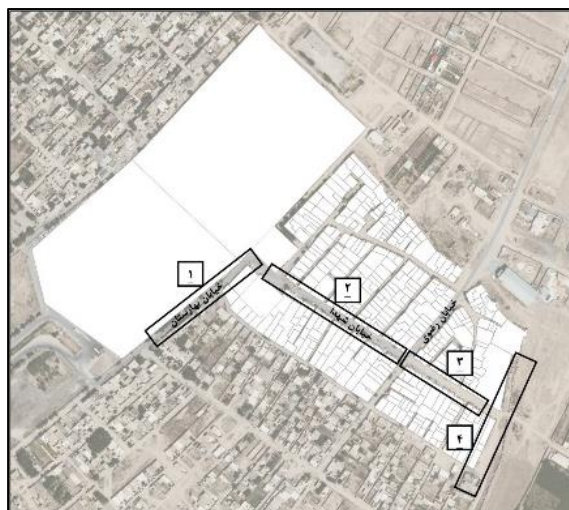
شکل ۱: معرفی محدوده مورد مطالعه. ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۰.

تجزیه و تحلیل داده ها

در این بخش با توجه به پیشنهاد عوامل موثر بر کیفیت فضاهای عمومی شهر به بررسی دو معیارهای منتخب یعنی فرم شهری و حس مکان و زیر معیارهای آن در جدول ۲ پرداخته شده است

کیفیت فرم مناسب ابنیه

فرم شهری از جمله مهمترین عواملی است که طراحی شهری می تواند با مداخله در ابعاد گوناگون کالبدی و محیطی آن و ایجاد محیط های مطلوب برای حضور انسان ها در شهر تاثیر بگذارد.

شکل ۲: سکانس های مورد بررسی در محدوده. ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۰.

در راستای بررسی معیار فرم فضاهای شهری در محدوده مورد مطالعه و باتوجه به زیر معیارهای در نظر گرفته شده برای آن با استفاده از روش AHP به ارزیابی سکانس ها و مشخص کردن اولویت بندی توجه به سکانس ها برای طراحی استفاده شده است. معیارها و زیرمعیارهای

استفاده شده مطابق جدول ۲ است. به کار گیری معیارهای بسیار برای دستیابی به جامع ترین تصویر ممکن، ابزاری است که می تواند در سنجش و ارزیابی درجات کیفیت فضاهای شهری به کار آید. در این پژوهش، با توجه به موضوع اتخاذ شده (ارتقا کیفیت فضاهای شهری) به شاخص های کالبدی و عملکردی توجه بیشتری شده است و در تعیین و انتخاب معیارهای مورد نیاز، مواردی از قبیل دسترسی به اطلاعات، تناسب با ویژگی های کالبدی- عملکردی، اختصاصی بودن و قابل سنجش بودن مدنظر قرار گرفته است. با توجه به موارد مذکور، از میان معیارهای متعدد فضاهای شهری با کیفیت شش معیار اصلی استخراج شده است که به تفصیل در جدول زیر آمده است.

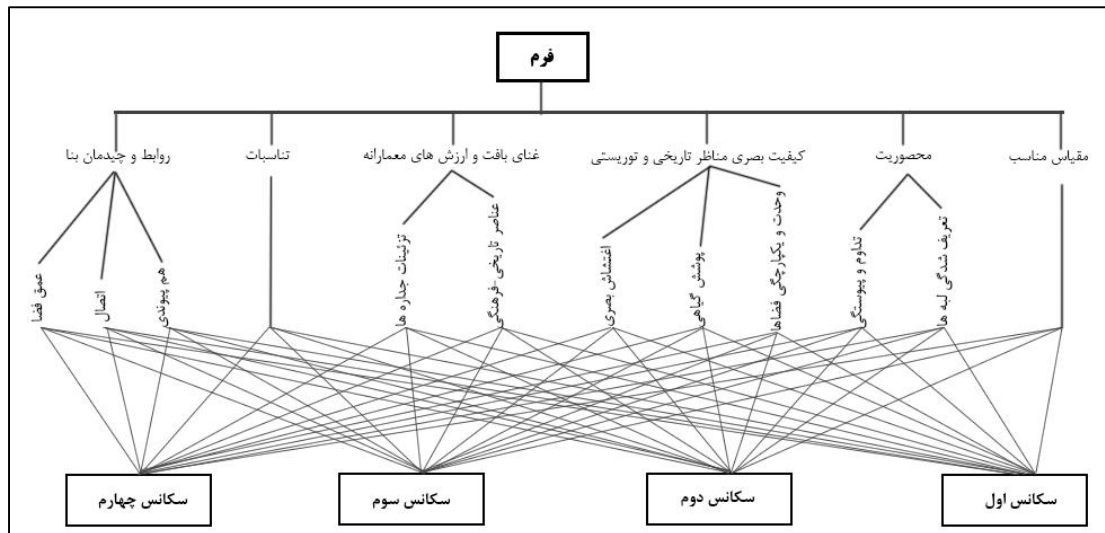
جدول ۳: جدول ماتریس مقایسه معیارها.

معیارها	مقیاس مناسب اینیه	محصولیت	کیفیت بصری مناظر تاریخی و توریستی	غنای بافت و ارزش های معماریانه	تناسبات	روابط و چیدمان بناها	حاصل ضرب سطرها	میانگین هندسی	بردار ویژه
مقیاس مناسب اینیه	1	1.33	2.33	2.33	1.33	1.66	15.94	1.56	0.25
محصولیت	0.75	1.00	1.75	1.75	1.00	1.25	2.87	1.18	0.19
کیفیت بصری مناظر تاریخی و توریستی	0.42	0.57	1.00	1.00	0.57	0.71	0.10	0.69	0.11
غنای بافت و ارزش های معماریانه	0.42	0.57	1.00	1.00	0.57	0.71	0.10	0.69	0.11
تناسبات	0.75	1.00	1.75	1.75	1.00	1.25	2.87	1.18	0.19
روابط و چیدمان بناها	0.6	0.80	1.40	1.40	0.80	1.00	0.75	0.96	0.15
مجموع								6.26	1.00

ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰.

تعیین ضریب اهمیت معیارها و زیرمعیارها

برای تعیین ضریب اهمیت (وزن) معیارها دو به دو آن ها باهم مقایسه شده است و مقایسه آن ها در یک ماتریس 6×6 ثبت شده است. در این بررسی برای محاسبه ضرایب اهمیت معیارها، از روش تقریبی میانگین هندسی (به دلیل دقت بیشتر آن) که (برابر است با تقسیم میانگین هندسی هر معیار به جمع میانگین ها) استفاده شده است. بعد از تعیین ضرایب اهمیت معیارها، ضریب اهمیت گزینه ها را باید تعیین کرد. فرآیند بدست آوردن ضریب اهمیت گزینه ها نسبت به هر یک از معیارها شبیه تعیین ضریب اهمیت معیارها نسبت به هدف است و از طریق نرمالیزه کردن میانگین هندسی ردیف های این ماتریس ها، ضرایب اهمیت مورد نظر بدست می آید.

شکل ۳: ساختار سلسله مراتبی ارزیابی فرم شهری، ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۰.

جدول ۴: امتیاز نهایی گزینه ها.

معیارها	وزن	سکانس ۱	سکانس ۲	سکانس ۳	سکانس ۴
مقیاس مناسب اینیه	0.25	0.25	0.25	0.25	0.25
محصوریت	0.19	0.15	0.19	0.19	0.10
کیفیت بصری مناظر تاریخی و توریستی	0.11	0.10	0.08	0.08	0.05
غنای بافت و ارزش های معماری	0.11	0.11	0.09	0.07	0.04
تناسبات	0.19	0.17	0.19	0.19	0.10
روابط و چیدمان بناها	0.15	0.15	0.14	0.14	0.10
مجموع حاصلضرب وزن در امتیاز هر گزینه		0.19	0.17	0.17	0.13

ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰.

با توجه به نتایج مستخرج از جدول شماره ۵ که امتیازات نهایی هر کدام از گزینه ها را نشان می دهد مشاهده می شود که اگر گزینه ها با توجه به امتیازات مذکور، اولویت بندی شود، سکانس ۴ (محدوده حصار قدیمی شهر) در اولویت طراحی و اتخاذ سیاست های عملیاتی و سپس سکانس ۳ و ۲ (مرکز محله و خیابان شهدا) در نهایت سکانس اول (جلوخان آرامگاه فردوسی) قرار می گیرند.

حس مکان:

از دیدگاه روانشناسی محیطی انسان ها به تجربه حسی، عاطفی و معنوی خاص نسبت به محیط زندگی نیاز دارند. این نیازها از طریق تعامل صمیمی و نوعی هم ذات پنداری با مکانی که در آن سکونت دارند، قابل تحقق است. این تعامل صمیمی و هم ذات پنداری، روح یا حس مکان نامیده می شود. از نظر روانی حس مکان کاتالیزوری است که باعث تبدیل شدن یک محیط به یک مکان می شود. روند تجربه عمیق مکان نه به عنوان یک شیء، بلکه به عنوان یک ارگانیسم زنده است که بعد از انطباق های متقابل پی در پی محقق می شود. از این رو روابط بین افراد و مکان ها نیازمند ثباتی خاص است. محیط، این ویژگی ها را از طریق ترکیب نظم طبیعی و بشری کسب می کند. (Falahat, ۲۰۰۶: ۱۰). در ابتدا برای بررسی مولفه حس مکان در محدوده با توجه به جدول تهیه شده چند مولفه در نظر گرفته شده است که

به شرح زیر هستند:

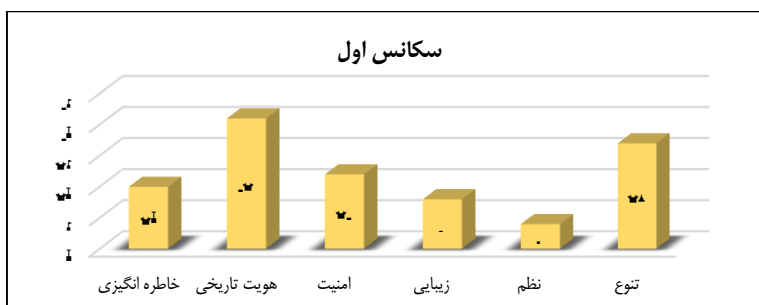

شکل ۴: مولفه های حس مکان. ماخذ: نگارندگان با اقتباس از منابع فوق، ۱۴۰۰.

در این مرحله برای بررسی مولفه های حس مکان در محدوده مورد مطالعه پرداخته شده است در هر سکانس این مولفه ها به تفصیل بررسی خواهند شد. محور شهدا در توس سفلی یکی از مهمترین محورهای این شهر بوده و در حد فاصل آرامگاه فردوسی تا حصار قدیمی شهر توس قرار دارد. این محور سکانسهای مختلفی از عملکرد و فعالیت را در خود جا داده است. به همین دلیل در این پژوهش به منظور بررسی مفهوم حس مکان در این فضای شهری، این محور به چند محور کوچکتر تقسیم شده است. تقسیم بندی این سکانس ها به دو صورت نظرات مردم در مصاحبه های صورت گرفته و برداشت نگارندگان از فضای شهری محور شهدا انجام گرفته است تا خصوصیات هر زیرمحور یکسان بوده و بررسی و مقایسه سکانس ها به صورت دقیق تر انجام گیرد. بناهای با ارزش و تاریخی موجود در حوزه مورد مطالعه شامل آرامگاه فردوسی، مسجد صاحب الزمان، حصار قدیمی شهر و دو مدرسه می باشد. این بناهای با ارزش جزو مهمترین نشانه های بصری موجود در محور امام هستند؛ به گونه ای که بیشتر مردم برای آدرس دهی و جهت یابی از این تک بناهای با ارزش استفاده می کنند. در راستای بررسی مفهوم حس مکان در محور شهدا شهرتوس سفلی، دو روش مورد استفاده قرار گرفته است. در روش نخست به برداشت های صورت گرفته در محدوده مورد بررسی، مدل ارائه شده در این پژوهش و بررسی مفهوم حس مکان در سکانس ها توجه شده است. روش دوم با توجه به مصاحبه صورت گرفته از سه گروه (ساکنان محدوده، کسبه و توریست ها) تنظیم شده است؛ که در این روش پرسشنامه ای تهیه و در محل مورد بررسی توزیع شد. جامعه آماری در این پرسشنامه براساس فرمول کوکران ۳۱۳ نفر بوده است که ۲۰۳ نفر مرد و ۱۱۰ نفر خانم بوده است که به طور میانگین از افراد موجود در هر چهار سکانس، مصاحبه انجام گرفته و سعی بر این بوده تا همه اقشار سنی و جنسی و همچنین افراد گذری و کسبه و ساکنان محل و گردشگران مورد پرسش قرار گیرند. در پرسشنامه توزیع شده، عوامل مؤثر بر مفهوم حس مکان، عوامل تشکیل دهنده حس مکان بیان شد. سوالات طرح شده به صورت سوالات تعاقبی در چند حالت باز، چندگزینه ای و وزنی در پرسشنامه مطرح شد. نتایج حاصل نشان دهنده معیارهایی است که برای مردم بسیار ارزشمند می باشد و بر ادراک و حس مکان و برداشت آنان از محیط شهری تأثیر بسزایی دارد. در پرسشنامه علاوه بر عوامل تأثیرگذار بر حس مکان، سعی شد تا ویژگی های یک مکان خوب از نظر مردم نیز مورد بررسی قرار گیرد. کلید واژه هایی که بیشتر افراد به آنها اشاره می کردند شامل: خاطره انگیزی، هویت تاریخی، امنیت، زیبایی، نظم، تنوع می باشد جداول زیر نشان دهنده میزان تکرار این کلید واژه ها در بین افراد مختلف در چهار سکانس تعیین شده برای توجیه علاقه مندی به فضا می باشد.

جدول ۵: سکانس اول. ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰.

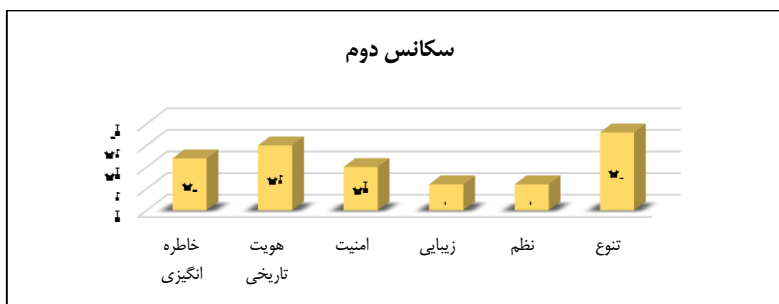
کلیدواژه	خاطره انگیزی	هویت تاریخی	امنیت	زیبایی	نظم	تنوع
تعداد تکرار	۱۰	۲۱	۱۲	۸	۴	۱۷

شکل ۵. نمودار سکانس اول. ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰.

جدول ۶: سکانس دوم. ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰.

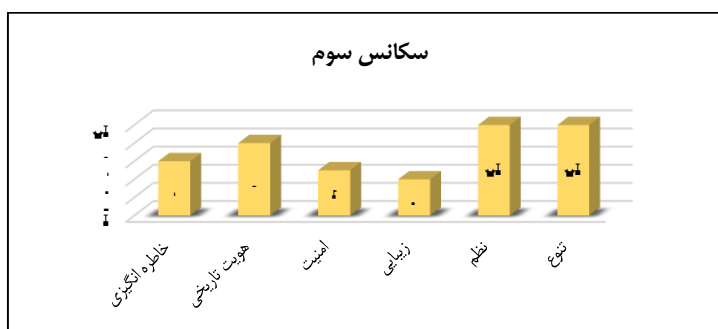
کلیدواژه	خاطره انگیزی	هویت تاریخی	امنیت	زیبایی	نظم	تنوع
تعداد تکرار	۱۲	۱۵	۱۰	۶	۶	۱۸

شکل ۶. نمودار سکانس دوم. ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰.

جدول ۷: سکانس سوم. ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰.

کلیدواژه	خاطره انگیزی	هویت تاریخی	امنیت	زیبایی	نظم	تنوع
تعداد تکرار	۶	۸	۵	۴	۱۰	۱۰

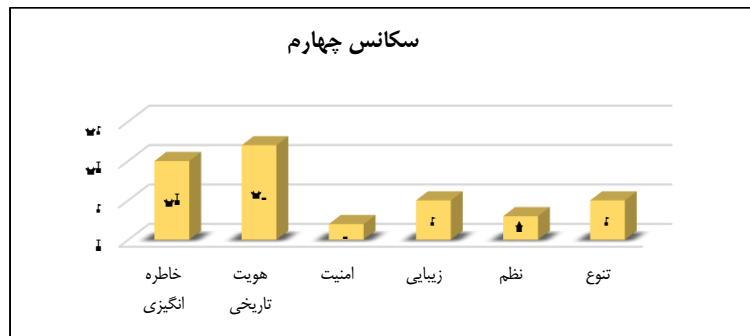

شکل ۷. نمودار سکانس سوم. ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰.

جدول ۸: سکانس چهارم. ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰.

کلیدواژه	خاطره انگیزی	هویت تاریخی	امنیت	زیبایی	نظم	تنوع
تعداد تکرار	۶	۸	۵	۴	۱۰	۱۰

۵	۳	۵	۲	۱۲	۱۰	تعداد تکرار
---	---	---	---	----	----	-------------

شکل ۸. نمودار سکانس چهارم. ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۰.

نتایج حاصل از پرسشنامه‌ها نشان می‌دهد که در سکانس اول و سکانس دوم از این محور، هویت تاریخی و تنوع در توزیع کاربریها نقش بسیار مهمی را در جذب مردم ایفا میکنند. تنوع در کاربریها، جایابی مناسب کاربریهای تجاری در کنار هم به گونه‌ای که در سازگاری با یکدیگر قرار گرفته و مکمل هم باشند، کفسازی مناسب، نورپردازی مناسب، وجود کاربری مسکونی و عدم خاموشی و کاهش امنیت مکان در شب، مبلمان مناسب و ... از جمله عواملی هستند که در سرزندگی این دو سکانس بسیار موثر بوده اند. سکانس نخست محورشهدا به دلیل نزدیکی با آرامگاه فردوسی به لحاظ دسترسی نیز موفق بوده است. برگزاری مراسم در این گره به عنوان میدان گردشگری در شهر توس موجب خاطره سازی در نتیجه به وجود آمدن حس مکان در برخی از ساکنان گردیده است. در سکانس سوم، محور امام به دلیل وجود کاربریهای مسکونی، از سرزندگی محیط و تعاملات اجتماعی مردم کاسته شده است. در نهایت سکانس اول و دوم به دلیل نزدیکی به آرامگاه فردوسی و فضای جلouxان طراحی شده و وجود تنوعی از کاربری های روزانه محلی از سرزندگی بالایی برخوردار است و نسبت به سکانس سوم و چهارم از امنیت و حس مکان بالاتری برخوردار است. در نهایت پس از بررسی مولفه های حس مکان و فرم شهری براساس داده های به دست آمده به بررسی مسائل و مشکلات محدوده با استفاده از تکنیک سوات پرداخته شده است.

جدول ۹ - بررسی کیفیت حس تعلق . ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۰.

سكانس ها	تمایل به حضور در فضا آلن جکوبز و اپلیارد(۱۹۸۷)	مراسمات فرهنگی، مذهبی و آیینی در محله، پانتر و کرمونا(۱۹۹۷)	تنوع رفتاری گردشگران و ساکنان هاتن و هانترا(۱۹۹۴)	هویت تاریخی، آلن جکوبز و اپلیارد(۱۹۸۷)، مایکل ساوت ورت(۱۹۸۹)	پیوندهای قومی، و بولیچ(۱۹۸۳)،	خاطره انگیزی فلاحت(۲۰۰۶)
سكانس اول	بالا بودن تمایل حضور افراد در فضا به دلیل وجود فضاهایی برای نشستن و نور و سایه اندازی مناسب	پیاپی روی از جلو آرامگاه به سمت حرم مطهر در ایام خاص سال مراسماتی برای بزرگداشت فردوسی مراسمات بزرگداشت افراد مشهور	وجود میلمان و فضاهایی مناسب نشستن و ارتباطات افراد با یکدیگر وجود فضاهایی برای اجرا نمایش	وجود آرامگاه فردوسی در لبه این معبر عدم وجود نما در محور تجاری ها	وجود اختلافاتی میان اقشار مختلف ساکن در این محدوده(افراد بومی و غیربومی)	وجود آرامگاه فردوسی به عنوان خاطره انگیز ترین مکان در این محدوده
						
سكانس دوم	حضور پذیری بالا در مرکز محله به دلیل تنوع کاربری ها	وجود مراسمات مذهبی در ایام محرم در جلو مسجد صاحب الزمان	مکانی برای رفع نیازهای روزانه بدلیل اختلاط کاربری عدم زیرساخت های مناسب برای گردشگران و رفع نیاز آنان	عدم وجود نشانه های شاخص کالبدی	پیوندهای فامیلی قوی در محدوده	وجود نقاطی مانند مسجد محله و آرامگاه فردوسی به عنوان خاطره انگیزترین نقاط محدوده
						
سكانس سوم	نشستن جلو در منازل مسکونی و معاشرت با یکدیگر	وجود مراسم روضه خوانی و قرآن خوانی در حسینیه و منازل	کمبود نقاط مکت کمبود فضاهایی پویا برای ارتباط افراد عدم وجود فضاهایی برای استقبال گردشگران	عدم وجود نماد در جداره ها	وجود پیوندهای فامیلی در این محدوده	
						
سكانس چهارم	قیمت پایین لبه حصار قدیمی	نیود رویدادهای مناسب در فضا	ساخت وساز غیرقانونی و عدم وجود کاربری ها و زیرساخت های مناسب	وجود حصار قدیمی شهر	وجود اختلافاتی میان اقشار مختلف ساکن در این محدوده (به دلیل غیربومی بودن اکثریت و تنوع در قومیت های آن)	حضور معنادار در فضا و ایجاد حس ناامنی برای کاربران
						

جدول ۱۰- سوات کیفیت فرم و تنوع.

سوات		
نقوذپذیری مناسب سایت و وجود راه های ارتباطی مناسب برای دسترسی به نقاط مکت محدوده دید مستقیم از مرکز محله توس سفلی به آرامگاه فردوسی جود عناصر نشانه ای و تاریخی (مانند حصار قدیمی شهر و آرامگاه فردوسی) وجود فضای طراحی شده تعاملی جلوخان	قوت	کیفیت فرم و تنوع
وجود فضاهای مکت تعریف نشده و بدون تجهیزات شهری عدم وجود ارتباط فضایی- کالبدی نقاط مکت در محدوده ی مورد مطالعه تضعیف هویت محلی محدوده به دلیل انقطاع ارتباط بین عناصر سازمان فضایی قدیم و عناصر جدی نبود ضوابط و مقررات و عدم تعریف چارچوب معین برای نماهای ساختمان و تاثیر منفی بر منظر شهر وجود مناظر نامطلوب به علت فضاهای متروکه و مخروبه در همسایگی واحدها عدم وجود تابلوهای راهنما برای بخش های مختلف گردشگری عدم دسترسی مناسب به فضاها برای دگرتوانان و معلولین نبود فعالیت های تفریحی در محله طراحی نامناسب جداره ها عدم وجود زیرساخت های مناسب برای بازدید در لبه حصار قدیمی نبود انسجام کالبدی بافت با توجه به از بین رفتن ارتباط فضاهای مکت در محدوده	ضعف	
قابلیت ایجاد ارتباط بین پهنه های گردشگری و تفریحی در منطقه وجود عناصر نشانه ای و تاریخی واجد پتانسیل برای سامان دهی خوانایی محدوده و کیفیت بصری مطلوب سامان دهی استخوان بندی محدوده ی مورد مطالعه با استفاده از عناصر نشانه ای و راسته های تاریخی ایجاد فضاهای کارآمد و سرزنده از راسته ها و مراکز محله وجود پتانسیلی برای تعامل گردشگران از طریق طراحی فضاهای مکت محدوده بعنوان نقاط لنگرگاهی استفاده از ویژگی چندفرهنگی بودن محله در تعریف سکاس های متنوع حرکتی به منظور افزایش حضورپذیری گردشگران و ساکنین توس سفلی و ایجاد اقتصاد پویا ایجاد مسیری پویا با استفاده از اتصال میان راسته مرکز محله توس سفلی با آرامگاه فردوسی پویایی در عملکرد با احیا هنرها و صنایع دستی محل معرفی شهر به عنوان قطب گردشگری تأمین حیات شبانه با استفاده از اختلاط کاربری ها	فرصت	
تشدید لجام گسیختگی محدوده ی مورد مطالعه در صورت ادامه ی روند موجود عدم توجه به حفظ و نگهداری ساختمان ها و عناصر نشانه ای و باارزش موجود عدم ساماندهی معابر اطراف سایت کم رنگ شدن نقش اجتماعی و افزایش نقش عبوری معابر درونی بافت در صورت عدم ساماندهی معابر اطراف سایت	تهدید	

ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۰.

جدول ۱۱- سوات کیفیت فرم و تنوع.

سوات		
وجود راسته فعال تجاری مسکونی در مرکز محله توس سفلی برگزاری رویدادهای مذهبی فرهنگی با قدمت چندین ساله (در آرامگاه فردوسی و بافت) در ایام خاص سال همچون محرم و صفر و زادروز ابوالقاسم فردوسی حس تعلق بالای مردم بومی به محله توس سفلی نقش اجتماعی پر رنگ فضای جلوخان آرامگاه وجود انجمن ها و گروه های مردم نهاد جهت پاسخ گویی به نیازهای اجتماعی و مذهبی مردم (مانند بسیج و مسجد)	قوت	کیفیت حس تعلق
وجود آسیب های اجتماعی و پتانسیل تشدید شرایط بروز ناهنجاری های اجتماعی در محدوده به سبب وجود اراضی بایر رهاشده عدم وجود حیات شبانه در محدوده مورد مطالعه عدم وجود ارتباط معنایی میان عناصر نشانه ای و تاریخی در محدوده ی مورد مطالعه عدم وجود مراکز و راسته های فعال و سرزنده با قابلیت عملکردی و اجتماعی بالا در مقیاس شهر و فراشهر در محدوده وجود تنازع و اختلاف میان افراد غیر بومی در محدوده وجود ناامنی به دلیل رفت و آمد معتادین در فضاهای رها شده شهری(لبه حصار تاریخی شهر عدم وجود بسترهای مناسب برای رویدادهای بومی	ضعف	
افزایش سرزندگی در محدوده به وسیله بهبود کیفیات محیطی در فضای جلوخان آرامگاه	فرصت	

توسعه اقتصاد فرهنگی از طریق تدوین برنامه گسترده برای حمایت از هنر اجتماعی و فرهنگ بومی استفاده از رویدادهای مذهبی فرهنگی به عنوان اصلی ترین ابزار محرک بازآفرینی در انسجام استخوان بندی محدوده توسعه فرهنگی و استفاده از رویدادهای بومی در ارتباط با میراث محلی به منظور درآمدزایی جذب طیف متنوعی از گردشگران برای بازدید از آرامگاه فردوسی برای پویایی تعاملات و اقتصاد محلی تقویت ارتباط بین فرهنگی از طریق آشنایی گردشگران با فرهنگ بومی	
فرسودگی فضاها و بناهای قدیمی و تاریخی محدوده(حصار قدیمی شهر) به دلیل عدم معاصر سازی کالبدی و فعالیتی آن ها کاهش حس امنیت به واسطه فعالیت های غیر رسمی و بزهکاری های اجتماعی به خصوص در محدوده حصار قدیمی شهر	تهدید

ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۰.

بحث و نتیجه گیری و ارائه پیشنهادها

در پژوهش حاضر با بهره گیری از نظرات گوناگون مرتبط با کیفیت فضاهای شهری در طراحی و هم چنین مسائل و مشکلات شهر توس، کیفیت های فرم، تجدید حیات بناهای تاریخی، دسترسی، تنوع در کالبد و عملکرد، سرزندگی، مطلوبیت تعامل اجتماعی، حس مکان به عنوان معیارهای اصلی موثر بر کیفیت فضاهای عمومی شهری، انتخاب شدند. پس از جمع آوری داده ها و تحلیل های آماری پژوهش و اهداف کلی یعنی شناسایی مولفه های موثر بر کیفیت محیط در فضاهای عمومی شهر و ارزیابی میزان کیفیت محیط در فضاهای شهری، شهر توس حاصل گردیدند. در نهایت پس از مطالعات صورت گرفته و نتایج به دست آمده می توان راهبرد و سیاست عملیاتی برای افزایش کیفیت فضاهای عمومی شهر پیشنهاد نمود:

جدول ۱۲- راهبردها و سیاست های عملیاتی.

سیاست های عملیاتی	راهبرد
باز طراحی حصار قدیمی توس سفلی	مرمت بخش های آسیب دیده عناصر کالبدی با ارزش
ایجاد ضوابط و مقررات جلوگیری از ساخت و ساز در حریم	لحاظ کردن حرانم آثار میراث فرهنگی
استفاده مجدد از ساختارهای بومی در ساخت و سازهای جدید	تعریف میراث بومی شامل کالبد و بافت ساختارها و فضاها
طراحی عناصر کالبدی بنا کاربری های جدید مطابق با ارزش های فرهنگی	احترام آثار معاصر به ارزش های فرهنگی و شخصیت های سنتی محله
بهسازی کاربری های ناسازگار در محدوده	تزیین کاربری های جاذب جمعیت
ایجاد گره ها و تعبیه عناصر شاخص در محدوده بازتعریف لبه های فعال اطراف محدوده مداخله تقویت دیدها و راسته های منتهی به عناصر فرهنگی و تاریخی	انسجام کالبدی محدوده به کمک عناصر خوانایی
ایجاد معابر و کاربری های اتصال دهنده به یکدیگر	تقویت مفصل ارتباطی بین منازل مسکونی و مراکز و فضاهای شهری
طراحی جلوخان آرامگاه فردوسی طراحی پاتوق های جمعی بازتعریف و تقویت کاربری ها تجاری-خدماتی موجود در بدنه محورهای پیوند دهنده عناصر شاخص	هم افزایی میان پهنه های تاریخی و فرهنگی موجود با فضای شهری
باز زنده سازی گره ها و کانون های خدماتی	تقویت استخوان بندی و محورهای فعال محدوده
مکان گزینی ایستگاه های حمل و نقل همگانی و تاکسی و دوچرخه در کنار یکدیگر افزایش تواتر خدماتدهی وسایل حمل و نقل عموم تقویت دسترسی وسایل حمل و نقل عمومی فراهم سازی امکان دسترسی افراد ناتوان و سالمندان تعریف یک مسیر پیاده برای ایجاد ارتباط بین ابنیه تاریخی در کل محدوده	ایجاد سیستم های حمل و نقل کارآمد و همه شمول
اختصاص فضاهایی به بازارچه های محلی	باززنده سازی بازارچه های محلی
پرهیز از بکارگیری موانع دید بصری در خیابان ها باز زنده سازی گره ها و کانون های خدماتی	طراحی فضاهای گمشده در بافت
افزایش قابلیت پیادهمداری در فضاهای عمومی و در سطح شهر طراحی شبکه دوچرخهسواری افزایش امنیت برای افراد پیاده و دوچرخهسوار افزایش فعالیت در لبه فضاهای شهری ایجاد امکانات برای گروه های گوناگون سنی	ارتقاء کیفیت دسترسی تمام اقشار
استقرار کاربری های متنوع (فروشگاه ها، صنایع دستی، کافه گالری)	بهسازی و نوسازی بناهای تاریخی محدوده
برگزاری جشنواره و احیا ارتقا خانه های قدیمی و احداث و ایجاد مکان های باستانی	توسعه اقتصاد فرهنگی از طریق کارآفرینی فرهنگی- هنری
تخصیص قطعاتی از بافت محدوده به کاربری های تجاری-فرهنگی	بالا بردن کیفیت خدمات ارائه شده مرتبط با نقش شهر
تعبیه فضاهای منقطع برای برگزاری مراسم آیینی و مذهبی	بازتعریف ساماندهی و ارتقا کیفیت فضاهای عمومی

تعریف بسترهایی برای شکل گیری رویدادها و فستیوال ها	ایجاد فضاهایی برای مکت، نشستن و تماشا
ایجاد مکان هایی برای ارائه طرح ها و تصمیم گیری ها	تعمیه دفتر تسهیلگری آموزش همگانی به منظور افزایش آگاهی عمومی
جذب قشر فرهنگی و تحصیل کرده به داخل محدوده	اسکان هنرمندان و ایجاد خانه هنرمندان تاسیس مراکز آموزشی کارگاهی
افزایش نظارت اجتماعی	توزیع متعادل کاربری های فعال (به عنوان چشم های ناظر) در تمام نقاط محدوده شناسایی نقاط نا امن و یا دارای ضعف های اجتماعی و برنامه ریزی برای اصلاح آن بهبود وضعیت روشنایی معابر - طراحی ایمن فضاها با اتخاذ رویکرد پیشگیری از جرم
هویت بخشی به فضاهای شهری	استفاده از آثار هنری و ماندگار در فضاهای عمومی برگزاری جشن ها و گردهمایی های محلی در فضاهای عمومی به کارگیری نشانه های بومی در فضاهای عمومی تنوع بخشی به مبلمان شهری ایجاد محصوریت در فضاهای عمومی
ایجاد فضاهای اجتماع پذیر	افزایش تعداد پاتوق های محلی احداث پارک ها و فضاهای سبز بهبود وضعیت مبلمان شهری

ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۰.

فهرست منابع و مآخذ:

۱. پاکزاد، جهان شاه. ۱۳۸۵. مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری. چاپ هفتم. تهران.
۲. بحرینی، حسین. ۱۳۸۳. تحلیل فضاهای شهری، انتشارات دانشگاه تهران
۳. بذرگر، محمد. ۱۳۸۲. شهرسازی و ساخت اصلی شهر
۴. پاکزاد، جهان شاه. ۱۳۸۵. مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری، تهران. وزارت مسکن و شهرسازی
۵. پوراحمد، احمد و شماعی، علی. ۱۳۸۵. بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا. دانشگاه تهران. تهران.
۶. توسلی، محمود. ۱۳۷۶. طراحی شهر در بخش مرکزی تهران، پهنه مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران
۷. توسلی، محمود. ۱۳۶۹. اصول و روش های طراحی شهری و فضای مسکونی در ایران (جلد اول). تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران
۸. جن جکوبز. ۱۳۸۶. مرگ وزندگی شهرهای بزرگ آمریکا
۹. حبیبی سیدمحسن. ۱۳۷۹. جامعه مدنی و حیات شهری. هنرهای زیبا
۱۰. رفیعیان، مجتبی. مقدم، حامد. ۱۳۹۱. ارزیابی کیفیت مناطق شهری در برخورداری از فضاهای عمومی با استفاده از نمودار وزنی ورونی: نمونه موردی شهر قدیم لار، آمایش محیط ۳۳-۵۰
۱۱. سازمان مسکن و شهرسازی خراسان رضوی، ۱۳۹۳
۱۲. شاه حسینی، پروانه. توکلی، هانیه. ۱۳۹۳. تحلیل شاخص های کیفیت زندگی شهری مورد: محله وردآورد منطقه ۲۱ شهر تهران، آمایش محیط، ۷(۲۴)، ۱۲۷-۱۴۴
۱۳. صرافی، مظفر. ۱۳۸۱. مساله ای به نام اسکان غیررسمی، راه حلی به نام توانمندسازی، شهرداری ها ۶۶۸
۱۴. طرح جامع شهر مشهد، مهندسین مشاور فرهاد، ۱۳۸۷
۱۵. فلاحت، محمدصادق. ۱۳۸۵. مفهوم حس مکان و عوامل شکل دهنده آن. نشریه مجلات علی دانشگاه تهران، دوره ۱، شماره ۲۶
۱۶. کریر، راب. فضای شهری ترجمه هاشمی نژاد. موسسه انتشارات جهاددانشگاهی
۱۷. کوکی، افشین. پورجعفر، محمدرضا. ۱۳۸۴. برنامه ریزی کیفیت زندگی شهری در مراکز شهری. تعاریف و شاخص ها. مجله جسارت های شهرسازی، ۱۲(۶)، ۱۳-۶
۱۸. گلکار، کوروش. مولفه های سازنده کیفیت طراحی شهری. دانشکده معماری و شهرسازی شهید بهشتی. نشریه علمی پژوهشی صفحه، شماره ۷۱
۱۹. لیتج، کوین. ۱۹۶۰. سیمای شهر. ترجمه: منوچهر مزینی. ۱۳۷۴. تهران: دانشگاه تهران.
۲۰. هفت شهر، دوره ۱، شماره ۹ و ۱۰، زمستان ۱۳۸۱، صفحه ۱-۱۳۶ (اسکان غیر رسمی)
۲۱. وزارت راه و شهرسازی. ۱۳۹۳. سند ملی راهبردی احیاء بهسازی و نوسازی و توانمندسازی بافت های فرسوده و ناکارآمد شهری
۲۲. Abunywah, M, Gajendran, T, and Maund, K. (۲۰۱۸), Profiling Informal Settlements for Disaster Risks, Procedia Engineering, Vol. ۲۱۲, Pp. ۲۳۸, ۲۴۵.